

**Andrzej Tomaszewicz, *Dobroczynność w guberni kaliskiej 1864–1914*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010, ss. 592.**

Książka Andrzeja Tomaszewicza, badacza dziejów społecznych okresu za-
borów, pt. *Dobroczynność w guberni kaliskiej 1864–1914*, została przygoto-
wana na podstawie bogatych materiałów źródłowych, autor przeprowadził
kwerendę w 8 zespołach archiwalnych, w Archiwum Państwowym w Łodzi, a mia-
nowicie: Kancelarii Gubernatora Kaliskiego, Rządu Gubernialnego Kaliskiego,
Radzie Dobroczynności Publicznej Guberni Kaliskiej, Kaliskiej Dyrekcji Szkol-
nej, Zarządzie Powiatowym Konińskim, Zarządzie Powiatowym Łęczyckim,
Radzie Opiekuńczej Zakładów Dobroczynnych Powiatu Sieradzkiego, Radzie
Dobroczynności Publicznej Powiatu Sieradzkiego. Ponadto w Archiwum Pań-
stwowym w Kaliszu – zespół Zarząd Powiatowy Kaliski, ogółem A. Tomaszewicz
przebadiał 290 jednostek archiwalnych, które zawierały materiały dotyczące
kwestii dobroczynności. Poza archiwaliai cennym materiałem źródłowym oka-
zała się prasa regionalna – „Kaliszanin” i „Gazeta Kaliska”, jak również prasa
warszawska, m.in. „Gazeta Warszawska”, „Kurier Codzienny”, „Wiek”, „Gazeta
Polska”, „Przegląd Tygodniowy”, „Opiekun Domowy”, „Izraelita”, „Zwiastun
Ewangelicki”, „Gazeta Świąteczna”, czy „Zorza”. Ogółem autor przeprowadził
kwerendę 30 tytułów prasowych. Istotnym uzupełnieniem materiału źródłowego
były różnego rodzaju druki zawierające statuty towarzystw, sprawozdania roczne
z ich działalności, a także kalendarze i informatory. Cenne materiały znalazł autor
również w zbiorach Muzeum Ziemi Kaliskiej, Muzeum Ziemi Wieluńskiej, Mu-
zeum Okręgowym w Sieradzu oraz w Muzeum Miasta i Rzeki Warty.

Całość rozprawy A. Tomaszewicza składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów,
zakończenia, bibliografii, obszernych 11 aneksów, streszczenia w języku angielskim
oraz indeksu osobowego. We wstępie autor omówił kwestie terminologiczne,
dotychczasową literaturę przedmiotu, zwracając uwagę na cenne opracowania
Cz. Kępskiego, E. Mazur, E. Leś, S. Pytłasa, J. Królikowskiej, J. Fijałka, B. Pełki
i Z. Podgórskiej-Klawe. Ponadto omówił bazę źródłową oraz przedstawił koncep-
cję swojej pracy.

Rozdział pierwszy – *Wspomaganie instytucji pomocy materialnej i zdrowotnej*, obejmuje kwestie działalności szpitali, domów schronienia dla starców i kalek oraz ochronek dla dzieci. Autor przedstawił sposoby finansowania tych instytucji oraz ich liczbę. Ogółem w guberni kaliskiej funkcjonowało w okresie do 1914 r. 8 szpitali, 20 przytułków dla starców i kalek oraz około 30 przytułków na wsi, ponadto około 100 ochronek dla dzieci. Te ostatnie instytucje w większości powstały po 1905 r.

W rozdziale drugim – *Towarzystwa dobroczynności i inne stowarzyszenia działające na rzecz biednych i chorych*, autor przedstawił działalność tych instytucji na rzecz ludzi znajdujących się w skrajnej biedzie oraz chorych. A. Tomaszewicz ustalił iż w guberni kaliskiej w badanym okresie działało 21 towarzystw dobroczynnych, w tym 7 żydowskich i jedno rosyjskie. Ponadto funkcjonowały stowarzyszenia o określonych zadaniach, np. Tow. Walki z Gruźlicą, Kaliskie Tow. Lekarskie, Kaliski Oddział Warszawskiego Tow. Higienicznego i inne. Ogółem, jak ustalił autor z pomocy wyżej wymienionych towarzystw i stowarzyszeń w guberni kaliskiej mogło rocznie korzystać od 3000 do 4000 osób znajdujących się w biedzie.

W kolejnym trzecim rozdziale – *Pomoc dla uczniów i inne formy wspomagania oświaty*, autor przedstawił organizowanie pomocy społecznej dla biednej młodzieży szkolnej, jak również wspieranie finansowe szkół prywatnych. Według ustaleń A. Tomaszewicza budżet szkół prywatnych w guberni kaliskiej w 20% do 30% był finansowany poprzez działalność dobroczynną. Natomiast rocznie na pomoc w opłacie czesnego mogło liczyć od kilkunastu do około stu uczniów. Istotną, pozytywną rolę w organizowaniu pomocy dla niezamożnych uczniów, jak również w tworzeniu prywatnego szkolnictwa odegrały po 1905 r. – Polska Macierz Szkolna, Towarzystwo Spisów Szkolnych, jak również Kaliskie Towarzystwo Oświatowe.

W rozdziale czwartym – *Pomoc dla poszkodowanych w następstwie klęsk żywiołowych, głodu, epidemii i wojny*, autor zwrócił uwagę na brak odpowiednich działań ze strony władz gubernialnych i powiatowych w sytuacjach tzw. wydarzeń losowych. Dlatego też pomoc dla pokrzywdzonych przez los spoczywała na barkach społeczeństwa. Według A. Tomaszewicza w akcje pomocy szczególnie aktywnie angażowało się duchowieństwo wszystkich wyznań. Znaczną pomoc w dostarczaniu żywności oraz użyczaniu budynków przydworskich oferowali ziemianie. Podobnie pomoc głównie finansową przekazywali przedstawiciele burżuazji, jak również istotną rolę odgrywały drobne datki składane przez tysiące niezamożnych mieszkańców miast i wsi.

W ostatnim, piątym rozdziale – *Źródła finansowania działalności dobroczynnej*, autor podjął się stosunkowo trudnego zadania, a mianowicie określenia w przybliżeniu wysokości środków finansowych, jakie zostały zgromadzone i przeznaczone na cele dobroczynne w guberni kaliskiej w latach 1864–1914.

Według zebranych materiałów z zapisów testamentowych i darowizn zebrano 1,2 mln rb, z wielotygodniowych kwest w kościołach i innych zbiórek zebrano 100 tys. rb, z organizowanych przedstawień teatralnych i wieczorów muzycznych – 200 tys. rb, loterii fantowych, kiermaszów i zabaw ludowych 150 tys. rb. Instytucje kredytowe przekazały na cele charytatywne około 80 tys. rb. Część funduszy pochodziło także z urządzanych odczytów, wystaw i publikacji, jak również z indywidualnych wpłat, które można oszacować na około 150 tys. rb. Według A. Tomaszewicza społeczeństwo guberni kaliskiej w latach 1864–1914 zebrało ogółem około 2 milionów rubli i przeznaczyło tę sumę na cele charytatywne.

Istotną rolę w recenzowanej pracy odgrywa dokumentacja, która została dołączona do pracy w formie 10 aneksów (w sumie 100 stron druku).

Całość rozprawy A. Tomaszewicza, w tym konstrukcję pracy, jak również prezentację i interpretację poszczególnych zagadnień, należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Publikacja ta na tle dotychczasowej literatury historycznej poświęconej dobroczynności wyróżnia się rzetelnością warsztatu naukowego, jest to bowiem opracowanie pozbawione powtarzanych w wielu publikacjach ogólnikowych stwierdzeń i sądów na temat filantropii. Autor w sposób niezwykle sumienny zebrał materiały źródłowe na temat dobroczynności w guberni kaliskiej w latach 1864–1914, a następnie na ich podstawie przedstawił szczegółowo i interesująco badany problem. Należy dodać, iż jako pierwszy w literaturze historycznej podjął udaną próbę określenia wysokości środków finansowych, które zebrano i przeznaczono na pomoc ubogim. Oddzielne słowa uznania należą się redaktorowi Wydawnictwa UŁ za niezwykle staranne opracowanie tekstu.

Wiesław Puś